

Stefan Dudra*
Piotr Pochyły**

KWESTIE WYZNANIOWE NA POGRANICZU POLSKO-NIEMIECKIM

Stosunki wyznaniowe na pograniczu polsko-niemieckim zaczęły się kształtować wraz z zajmowaniem tych ziem przez wojska radzieckie i polskie w 1945 roku. W większości opuszczone kościoły protestanckie zostały przejęte przez katolików, a następnie częściowo przez prawosławnych. Poza tymi grupami na tym obszarze rozpoczęli działalność duszpasterską protestanci oraz grekokatolicy. Zmiany terytorialne Polski wpłynęły w sposób zasadniczy na jej strukturę wyznaniową. Stała się krajem prawie jednolitym wyznaniowo, w którym wyznawcy Kościoła rzymskokatolickiego stanowili ponad 90% społeczeństwa. Nowe władze zdawały sobie sprawę z wpływów Kościoła i jego autorytetu wśród wiernych. Dlatego w całym powojennym okresie prowadziły politykę wyznaniową dostosowaną i modyfikowaną w zależności od zmieniającej się sytuacji społeczno-politycznej¹. Słusznie zakładano, że Kościół może odegrać zasadniczą rolę w procesie integracji społecznej na ziemiach poniemieckich. W tym aspekcie prowadzono specyficzną politykę wyznaniową wobec pozostałych Kościołów i związków wyznaniowych. Współcześnie na pograniczu polsko-niemieckim dominuje katolicyzm. Następna grupę tworzą wierni Kościoła prawosławnego i grekokatolickiego oraz Kościołów protestanckich. Razem kształtują zróżnicowany krajobraz religijny, który jest istotną cechą wielokulturowości regionu.

Życie religijne na terenie późniejszego woj. lubuskiego zaczęło kształtować się już od 1945 roku. Oprócz katolików i prawosławnych na tym obszarze rozpoczęli swoją działalność duszpasterską protestanci i grekokatolicy. Sama Zielona Góra pod względem wyznaniowym była pod koniec lat

***Stefan Dudra** – dr hab., pracownik Instytutu Politologii UZ; zainteresowania dotyczą narodowościowych, Kościołów wschodnich.

****Piotr Pochyły** – dr, pracownik Instytutu Politologii UZ. Krąg zainteresowań to: stosunki narodowościowe, kwestia kurdyjska na Bliskim Wschodzie.

¹O polityce państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego zob.: J. ŻARYN, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003; J. SIKORSKI, *Władza a Kościół na Ziemi Lubuskiej w latach 1945-1956*, „Rocznik Lubuski” 2005, t. 31, cz.2, s. 95-97; R. MAREK, *Kościół rzymsko-katolicki wobec ziem zachodnich i północnych*, Warszawa 1976.

40. zasadniczo jednolita. Przeważała zdecydowanie ludność wyznania rzymskokatolickiego (31 810 osób na 31 889 mieszkańców). Ponadto w mieście notowano 58 protestantów, 20 prawosławnych i 1 mahometanina (Zaradny 2009, s. 283).

Powstające po zakończeniu działań wojennych parafie katolickie prowadziły działalność duszpasterską w strukturach Administratury Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej, powołanej przez ks. prymasa Augusta Hlonda 14 sierpnia 1945 roku². Głównym problemem władz kościelnych była obsada personalna poszczególnych placówek duszpasterskich. Wynikało to z małej ilości duchownych. W całej, rozległej terytorialnie Administraturze, było zaledwie 128 księży, w tym 68 zakonnych³. Ogółem do 1948 roku na ziemi przekazane Polsce przesiedliło się 286 księży z diecezji lwowskiej, 58 z wileńskiej, 60 z łuckiej i 21 z pińskiej. Wśród nich tylko kilkudziesięciu osiedliło się w administracji gorzowskiej (Osękowski 1994, s. 215; Dzwonkowski, s. 28).

Mimo trudności spowodowanych brakiem duchowieństwa, już w drugiej połowie 1946 roku powołano większość dekanatów, m.in. erygowane zostały dekanaty gorzowski, strzelecki, świebodziński i zielonogórski⁴. „Fundamenty organizacyjne dekanatu zielonogórskiego położył J.E. ks. Administrator Apostolski Edmund Nowicki poprzez nominację pierwszego polskiego dziekana ks. Kazimierza Michalskiego w 1946 r.” (Zaradny, s. 280). Był też, od 22 października 1945 roku, proboszczem parafii pw. św. Jadwigi Śląskiej w Zielonej Górze⁵. W 1951 roku erygowano parafię pw. Najświętszego

²Zarząd nad Administraturą został powierzony ks. Edmundowi Nowickiemu, P. RAJNA, *Kościół w PRL. Dokumenty*, t. 1, 1945-1959, s. 15; R. ZARADNY, *op. cit.* s. 280. W ramach Administratury Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej parafie Kościoła katolickiego na terenie późniejszego woj. lubuskiego funkcjonowały do grudnia 1950 r. Następnie prowadziły działalność duszpasterską w ramach Ordynariatu Gorzowskiego (grudzień 1950-25 maja 1967), Administracji Apostolskiej Gorzowskiej (25 maja 1967-28 czerwca 1972), Diecezji Gorzowskiej (28 czerwca 1972-25 marca 1992). Od 25 marca 1992 r. funkcjonują w strukturze Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej; zob.: *Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i Północnym (1945-1995)*, red. bp P. Socha, Zielona Góra-Gorzów Wielkopolski, 1998, s. 22.

³Zob.: R. MAREK, *op. cit.*, s. 249-251. Cała Administratura liczyła 44 229 km kw. Jej wschodnia granica biegła wzdłuż wschodnich powiatów: Lębork, Bytów, Człuchów, Piła, Strzelce Krajeńskie, Międzyrzecz, Babimost, Wschowa i Zielona Góra, T. DZWONKOWSKI, *Administracja apostolska kamieńska, lubuska i prałatury pilskiej. Zarys dziejów 1945-1966*, [w:] *Księga pamiątkowa 50-lecia...*, *op. cit.*, s. 25.

⁴Pod koniec 1948 r. utworzony został dekanat krośnieński.

⁵H. SZCZEGÓŁA, *Kazimierz Michalski (1898-1975). Duchowny, pierwszy powojenny proboszcz i dziekan zielonogórski*, [w:] *Ludzie Środkowego Nadodrza. Wybrane szkice biograficzne (XII-XX wiek)*, red. K. Bartkiewicz, Zielona Góra 1998, s. 133-136; zob. także:

Zbawiciela⁶. W pierwszych powojennych latach teren dekanatu zielonogórskiego był bardzo rozległy. W jego skład wchodziły m.in. tak odległe miasta, jak Gubin, Krosno Odrz., Klenica czy Lubsko. Według kościelnych danych statystycznych w 1945 roku liczbę wiernych szacowano na 23 585⁷. Granice dekanatów ulegały częstym zmianom. Spowodowane to było tworzeniem nowych parafii i zmianami terytorialnymi administracji państwowej (Dzwonkowski 1998, s. 27).

Należy podkreślić, że w całym okresie powojennym erygowanie nowych parafii na terenie późniejszego woj. lubuskiego napotykało znaczne utrudnienia ze strony władz państwowych. Przekazywane obiekty, w większości świątynie poewangelickie, były w myśl obowiązującego prawa przejmowane tylko w zarząd i użytkowane (Kowalczyk 2002, s. 33)⁸. Mimo skomplikowanej sytuacji prawnej w połowie 1951 roku ks. ordynariusz T. Załuczowski erygował 132 parafie. Władze w dalszym ciągu tworzenie nowych placówek uzależniały od „[...] istotnych potrzeb wiernych oraz czynników dodatkowych, takich jak odległość od parafii sąsiednich i od tego, czy parafie te staną się naprawdę parafiami samodzielnymi pod każdym względem” (Sikorski 2005, s. 110)⁹.

Dużym utrudnieniem w rozwoju życia religijnego był też stan obiektów kościelnych. Większość z około 1500 świątyń protestanckich po wyjeździe Niemców stała pusta. Część była zniszczona wskutek działań wojennych. Dodatkowo były dewastowane lub padły łupem złodziei. Pod koniec 1945 roku wśród przejętych 243 kościołów i kaplic tylko 155 było zdatnych do pełnienia w nich posługi duszpasterskiej (Dzwonkowski, s. 29-30). Mimo trudności materialnych, spowodowanych m.in. ogólnym zubożeniem społeczeństwa w wyniku wojny, jak również polityką władz, władze kościelne uruchamiały kolejne punkty duszpasterskie. W lipcu 1950 roku w admini-

R. KUFEL, *Zarys dziejów parafii p.w. św. Jadwigi Śląskiej w Zielonej Górze ze szczególnym uwzględnieniem lat 1945-60*, [w:] *Kultura i społeczeństwo na Środkowym Nadodrzu w XIX i XX wieku*, red. P. Bartkowiak, D. Kotlarek, Zielona Góra 2008, s. 217- 224.

⁶W 1974 r. rozpoczęto organizowanie parafii na Winnicy, w 1980 r. utworzono z kościoła filialnego na Jędrzychowie parafię Matki Bożej Nieustającej Pomocy. W latach 80. erygowane zostały także parafie Świętego Ducha (1984) i Matki Boskiej Częstochowskiej (1987), M. R. GÓRNIAK, *Zielona Góra jako znaczący ośrodek życia religijnego oraz kościelnego. Przeszłość i teraźniejszość*, [w:] *Zielona Góra na przestrzeni dziejów. Przemiany społeczno-kulturowe*, red. D. Kotlarek, P. Bartkowiak, Zielona Góra 2007, s. 115.

⁷W 1946 r. wzrosła do 41 788, a w 1947 r. do 56 096, zob.: R. ZARADNY, *op. cit.*, s. 283.

⁸W opinii władz związku wyznaniowe nie posiadały osobowości prawnej, a kościelne mienie poniemieckie uznawano za własność państwa.

⁹W ten sposób pozostawiano sobie możliwość reglamentowania pozwoleń w zależności od postaw społeczno-politycznych hierarchii i duchowieństwa.

stracji gorzowskiej funkcjonowało 1201 kościołów i 72 kaplice (Sikorski 2005, s. 30).

Ważnym elementem była posługa duszpasterska, szczególnie istotna w pierwszym powojennym okresie. W większości parafii, w związku z brakiem duchownych Msze św. celebrowane były tylko w niedzielę. Poza tym księża obsługiwali po kilka parafii, odległych od siebie niekiedy o kilkanaście kilometrów. Główną zasadą, którą kierowali się niemal wszyscy kapłani było, że miejscowości „[...] do parafii należy tyle, ile ks. proboszcz zdoła obsłużyć” (Sikorski 2005, s. 32). W miarę upływu czasu, dokonujących się nowych powołań i święceń kapłańskich kwestia ta przestawała rzutować na dalszy rozwój życia religijnego¹⁰.

W wyniku działań władz państwowych 4 lutego 1950 roku ks. Edmund Nowicki rozwiązał Związek „Caritas” administracji apostolskiej. W wydanym dekrete stwierdzano m.in.: „Po zamianowaniu państwowych zarządów przymusowych dla »Caritas«, a tym samym po wyrwaniu tej instytucji spod jedynie kompetentnej władzy Kościoła, dalsze prowadzenie tej instytucji przez kościelną władzę stało się niemożliwe” (Zimnawoda s. 161). W miejsce „Caritas” powołany został Wydział Charytatywny Kurii Biskupiej¹¹. Dalszy rozwój życia religijnego nastąpił w drugiej połowie lat 50. Związane to było z postępującą liberalizacją życia politycznego w Polsce i dokonującymi się przemianami październikowymi. W 1956 roku na terenie gorzowskiej administracji kościelnej mieszkało 1,6 mln katolików. Kościół posiadał 1403 świątynie, jednak kościołów parafialnych było zaledwie 413. W tej sytuacji 314 proboszczów administrowało pozostałymi 1089 kaplicami i kościołami filialnymi. Na obszarze administracji posługę duszpasterską prowadziło 610 księży. W pierwszej połowie 1957 roku erygowano 36 nowych parafii i oddano do użytku wiernych 41 kościołów, a w 1958 roku uruchomiono kolejne 45 parafii oraz 18 nowych świątyń. W kolejnych latach następował wzrost liczby parafii i duchowieństwa. W 1965 roku w ordynariacie gorzowskim

¹⁰W celu zapewnienia m.in. pomocy materialnej wiernym już 15 lutego 1946 roku powołany został w Gorzowie oddział diecezjalny „Caritas”. Swoim zasięgiem objął całą Ziemię Lubuską, woj. szczecińskie i część woj. gdańskiego. Następnie, do połowy maja 1946 roku utworzono 98 kół parafialnych. W lipcu 1947 roku działalność prowadziło już 138 oddziałów parafialnych; zob.: „Caritas” 1947, nr 2, s. 292. Funkcjonowały one m.in. w Gorzowie, Pile i Zielonej Górze; zob.: T. DZWONKOWSKI, *op. cit.*, s. 39; zob. także: Z. ZIMNAWODA, *Powstanie i działalność „Caritas” na terytorium diecezji zielonogórsko-gorzowskiej*, [w:] *Księga pamiątkowa 50-lecia...*, *op. cit.*, s. 160.

¹¹Ponownie „Caritas” diecezji gorzowskiej został powołany przez bp. Józefa Michalika 26 listopada 1990 r. Pierwszym dyrektorem został bp Edward Dajczak. Warto także wspomnieć, że w okresie stanu wojennego utworzony został w lutym 1982 r. „Diecezjalny Komitet Pomocy Aresztowanym i Internowanym oraz ich Rodzinom”, którego przewodniczącym został bp Paweł Socha; szerzej zob.: Z. ZIMNAWODA, *op. cit.*, s. 163.

funkcjonowało ogółem 359 parafii, w których posługę pełniło 1013 kapłanów (Dzwonkowski 1998, s. 42-46). Jednocześnie, w tym samym okresie władze podjęły działania ograniczające rozwój Kościoła katolickiego. Celowi temu miało służyć m.in. podniesienie wysokości stawek podatkowych (1957) czy ograniczania majątkowe. W tej ostatniej kwestii głośnym echem odbiła się sprawa eksmisji Kościoła z Domu Katolickiego w Zielonej Górze w 1960 roku. Wielu wiernych poddano represjom, 117 osób otrzymało wyroki więzienia (Osękowski 1995, s. 136).

W 1961 roku w ordynariacie gorzowskim przeprowadzona została kolejna reorganizacja terytorialna. Został podzielony na 37 dekanatów. Na terenie późniejszego woj. lubuskiego funkcjonowały m.in. dekanaty: gorzowski, krośnieński, sulechowski, świebodziński i zielonogórski. Istotnym aspektem działalności religijnej było duszpasterstwo młodzieży¹². Ważnym wydarzeniem w dziejach Kościoła rzymskokatolickiego na terenie późniejszego woj. lubuskiego była reorganizacja diecezji gorzowskiej, przeprowadzona na mocy bulli *Totus Tuus Poloniae populus* 25 marca 1992 roku przez Jana Pawła II – powołano diecezję zielonogórsko-gorzowską z siedzibą w Zielonej Górze¹³.

Przemiany polityczne w Polsce dokonujące po 1989 roku wpłynęły w zasadniczy sposób na ożywienie działalności Kościoła rzymskokatolickiego w woj. lubuskim. Dotyczyło to zarówno sfery religijnej, jak i laikatów. Kościół stanął też przed nowymi wyzwaniami (Żaryn, s. 570-578)¹⁴. Ważnym wydarzeniem w życiu diecezji była wizyta 2 czerwca 1997 roku papieża Jana Pawła II w Gorzowie Wielkopolskim.

¹²Wśród jego form można wyróżnić rekolekcje, dni skupienia, pielgrzymki, duszpasterstwo służby liturgicznej oraz Ruch Światło-Życie. W latach 80. zainicjowane zostały z inicjatywy bp. Józefa Michalika *Diecezjalne Dni Młodzieży* (1987), zob.: R. LITWIŃCZUK, *Duszpasterstwo młodzieży w latach 1945-1995*, [w:] *Księga pamiątkowa 50-lecia...*, *op. cit.*, s. 320-329; tamże, M. WALCZAK, *Biskup dr Józef Michalik biskup diecezjalny...*, s. 123. Wiele uwagi poświęcano duszpasterstwu rodzin. Zwołany został Diecezjalny Kongres Rodziny. W jego następstwie powołano Stowarzyszenie Rodzin Katolickich (1992), które było wyrazem zaangażowania się świeckich katolików w czynne życie diecezji. Początkowo działalność Stowarzyszenia koncentrowała się wokół Zarządu Głównego. Już w 1994 roku rozpoczęły działalność koła dekanalne w Głogowie, Wschowie, Zielonej Górze i Żarach. Powstały też koła przy poszczególnych parafiach, zob.: J. WINIARZ, *Stowarzyszenie Rodzin Katolickich*, [w:] *Księga pamiątkowa 50-lecia...*, *op. cit.*, s. 383-386.

¹³17 lipca 1993 roku biskupem diecezjalnym nowej diecezji został mianowany ks. Adam Dyczkowski. Uroczysty ingres do katedry w Gorzowie Wielkopolskim odbył się 5 września 1993 roku, a do konkatedry w Zielonej Górze 12 września 1993 roku, zob.: A. BRENK, *Biskup dr Adam Dyczkowski – biskup diecezjalny od 1993*, [w:] *Księga pamiątkowa 50-lecia...*, *op. cit.*, s. 127. Kuria Diecezjalna w Zielonej Górze rozpoczęła funkcjonowanie 5 lutego 1993 r., *Schematyzm diecezji zielonogórsko-gorzowskiej*, Zielona Góra 1995, s. 40-41.

¹⁴Szerzej zob.: J. ŻARYN, *op. cit.*, s. 570-578.

Kościół prawosławny

Powstanie i rozwój prawosławnego życia religijnego na terenie późniejszego woj. lubuskiego związane były z przeprowadzoną w 1947 roku akcją „Wisła”¹⁵. Przesiedlona w jej ramach ludność stanowiła zasadniczą bazę społeczną dla Kościoła prawosławnego. Władze kościelne rozpoczęły organizowanie życia religijnego na obszarze Ziemi Odzyskanych bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej. Cerkiew znalazła się w skomplikowanej sytuacji wewnętrznej. Poza obszarem Białostoczczyzny przybrała charakter wybitnie diasporalny. W wyniku przesiedleń z lat 1944-1947 przestała funkcjonować większość parafii na terenie Polski południowo-wschodniej. Na ziemiach zachodnich rodziło się prawosławie w nowym środowisku społecznym i politycznym. Już w sierpniu 1945 roku Warszawski Duchowny Konsystorz Prawosławny delegował ks. Stefana Bieguna na ziemie zachodniej Polski¹⁶. Podobne dyspozycje dotyczące opieki i organizowania placówek duszpasterskich w Zielonej Górze i okolicach skierowane zostały również do ks. ks. Mikołaja Pronińskiego i Piotra Łopatko¹⁷.

Zasadniczo sytuacja uległa zmianie w wyniku przeprowadzonej w 1947 roku akcji „Wisła”. Na Ziemiach Odzyskanych znalazła się ludność wyznania zarówno prawosławnego, jak i grekokatolickiego. W myśl założeń akcji deportacyjnej osadnictwo tej ludności regulowane było odrębnymi przepisami, w których normy ustalające jego tok odbiegały zasadniczo od dotychczas stosowanych. Władze poszczególnych powiatów w porozumieniu z Powiatowymi Urzędami Bezpieczeństwa Publicznego, które miały nadzorować całość prac i prowadzić ścisłą ewidencję osiedlanych w ramach tej akcji, były zobowiązane bezwzględnie stosować się do zarządzeń Departamentu Osiedleńczego Ministerstwa Ziemi Odzyskanych.

Jednym z obszarów budowania od podstaw prawosławnego życia religijnego po wysiedleńczej akcji „Wisła” była Ziemia Lubuska. Przymusowa deportacja dała zasadniczą bazę społeczną dla ukształtowania się sieci parafialnej. Na tym terenie osiedlono 11 768 osób, w większości stanowiła ją ludność pochodząca z obszarów Łemkowszczyzny (Dudra 2008). Prze-

¹⁵O akcji „Wisła” m.in.: E. MISIŁO, *Akcja „Wisła”*. Dokumenty, Warszawa 1993; S. DUDRA, *Akcja „Wisła” na Łemkowszczyźnie*, [w:] „Rocznik Sądecki”, T. XXVI, Nowy Sącz 1998; F. KUSIAK, *Akcja „Wisła” 1947 rok*, Wrocław 1994; R. DROZD, *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989*, Warszawa 2001; *Akcja „Wisła”*, red. J. Pisuliński, Warszawa 2003.

¹⁶Archiwum Prawosławnej Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej (dalej: APDWSz), Akta osobowe ks. S. Bieguna, por. także: K. URBAN, *Ks. Stefan Biegun (1903-1983). Zapis jednego życia*, Kraków 2000.

¹⁷APDWSz, Akta osobowe ks. M. Pronińskiego.

siedleńcy byli wyznawcami zarówno Cerkwi prawosławnej, jak i greckokatolickiej. Życie religijne wśród ludności prawosławnej zaczęło się odradzać bezpośrednio po przesiedleniu. Już na przełomie sierpnia i września 1947 roku w miejscowości Przeclaw (pow. Szprotawa) osiedlony tam ks. Dymitr Chylak rozpoczął odprawianie nabożeństw w prywatnych pomieszczeniach. Udzielał pierwszych ślubów. Od jesieni 1947 roku rozpoczęto celebrowanie liturgii w Buczynie (ks. Wiktor Masik) i w Brzezinach (Biernatów) koło Leszna Górnego (ks. D. Chylak)¹⁸.

Wiosną 1948 roku rozpoczęły się pierwsze liturgie w Łagoszowie Wielkim (pow. Głogów), gdzie posługę religijną pełnił ks. Wiktor Masik. Z kolei 2 maja w Zalesiu koło Kozuchowa nabożeństwo celebrował ks. Michał Popiel¹⁹, a 6 czerwca w Łagowie ks. Stefan Biegun (kilka miesięcy później przeniesione do kaplicy cmentarnej w Torzymiu). W Zielonej Górze 8 września rozpoczął pracę duszpasterską z osiedloną tam ludnością ks. Mikołaj Proński (proboszcz parafii w latach 1948-1972). Pierwsi prawosławni znaleźli się w Zielonej Górze bezpośrednio po wojnie. Byli to wracający z Zachodu żołnierze, jak i wywiezieni na przymusowe roboty w czasie okupacji. Już od wiosny 1948 roku czyniono starania o pozyskanie obiektu pod przyszłą świątynię. Pierwsze nabożeństwo odprawione zostało 8 września 1948 roku w byłej kaplicy poewangelickiej przy ul. Wąskiej 5, przydzielonej przez władze pod świątynię prawosławną. W pierwszych latach funkcjonowania parafia liczyła około 200 wiernych. W roku 1949 rozpoczęto zaspakajanie potrzeb duchowych ludności prawosławnej w Przemkowie (14 czerwca – ks. Wiktor Masik)²⁰, Lipinach (przeniesione nabożeństwa ze Stanów)²¹, Szpro-

¹⁸W celu usprawnienia organizacji życia kościelno-religijnego dla przesiedlonej ludności na Ziemiach Odzyskanych już 17 września 1947 roku utworzone zostały trzy dekanaty: wrocławski – ks. dziekan Aleksy Znosko (1947-1949), szczeciński – ks. dziekan Jan Ignatowicz (1947-1961) i olsztyński – ks. dziekan Aleksy Awajew. Parafie prawosławne powstające na terenie Ziemi Lubuskiej włączone zostały w skład dekanatu wrocławskiego; szerzej o organizowaniu się prawosławnego życia religijnego na Ziemiach Odzyskanych zob.: S. DUDRA, *Kościół prawosławny na ziemiach zachodnich i północnych Polski po II wojnie światowej*, Zielona Góra 2004.

¹⁹Archiwum Parafii Prawosławnej w Kozuchowie (dalej: APPK), Akta parafialne 1948-1990.

²⁰Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Urząd do Spraw Wyznań (dalej: UdSW), Wydział III Nierzyskokatolicki, sygn. 9/7, Sprawa utworzenia parafii w Przemkowie. Początki życia religijnego w Przemkowie sięgają 1947 r. W październiku ks. S. Biegun zwrócił się do Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu o wyrażenie zgody na utworzenie parafii w Przemkowie. Nie dało to pozytywnych rezultatów ze względu na odmowę Urzędu Wojewódzkiego, który „nie widział potrzeby tworzenia parafii prawosławnej w tej miejscowości”. Podobnej treści pisma, w początkowym okresie, dotyczyły również innych ośrodków zamieszkałych przez ludność prawosławną.

²¹Archiwum Parafii Prawosławnej w Lipinach (dalej: APPL), Pismo ks. J. Lewiarza

tawie, Koźuchowie (4 grudnia – ks. Michał Popiel – przeniesione z Zalesia)²². Mocno zaawansowane przygotowania w uruchomienie punktu w Grębolicach (pow. Głogów) nie przyniosły powodzenia²³. W latach 50. zostały uruchomione kolejne prawosławne placówki duszpasterskie. W 1952 roku rozpoczęły działalność parafie w Ługach i Brzozie, a w 1955 roku w Lesznie Górnym²⁴.

W 1952 roku podejmowano próby uruchomienia parafii w Sulechowie²⁵ i czyniono starania o przydział obiektów poewangelickich na potrzeby kultu w Międzyrzeczu, Żarach i Świebodzinie²⁶. Mimo zgody Urzędu do Spraw Wyznań na przekazanie ludności prawosławnej obiektu w Międzyrzeczu kwestia ta nie została załatwiona pozytywnie ze względu na sprzeciw proboszcza parafii rzymsko-katolickiej w tym mieście²⁷. W maju 1954 roku władze Kościoła prawosławnego podjęły zakończoną niepowodzeniem próbę uruchomienia placówki duszpasterskiej w Dobiegniewie²⁸.

do Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego z 12 listopada 1948 r.

²²Dokumentacja dotycząca przekazania kościoła ewangelickiego dla parafii prawosławnej w Koźuchowie, Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej: APW), Urząd Wojewódzki Wrocławski (dalej: UWW), sygn. VI/767, Pismo Starosty Powiatowego Koźuchowskiego do Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu z 17 października 1949 r., także: APPK, Akta parafialne 1948-1990.

²³Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (dalej: APZG), Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (dalej: PWRN), Pismo PWRN w Zielonej Górze do UdSW z 28 lipca 1952 r. Kościół w Grębolicach był zniszczony w 95%, a ponadto w większości zamieszkiwali tam grekokatolicy, którzy zdaniem ks. W. Masika byli „wrogo usposobieni do Cerkwi Prawosławnej i nie życzyli sobie prawosławnych nabożeństw”, Archiwum Parafii Prawosławnej w Buczynie (dalej: APPB), Pismo ks. K. Masika do Kancelarii Metropolitarnej z 19 kwietnia 1953 r.

²⁴Zestawiono w oparciu o materiały z APDWSz oraz AAN, UdSW, Wydział III Niezrymskokatolicki, sygn. 22/572, 25/46, 25/42. Trudności sprawia określenie dokładnej liczby wiernych. W początkowym okresie, jak zresztą i później, statystyki takie nie były prowadzone. W sporządzanych okolicznościowo sprawozdaniach podawane były często tylko ilości rodzin w danej parafii. Przy okazji celebrowania pierwszych nabożeństw spotykamy ilości wiernych zgromadzonych w świątyni. Na przykład w Zielonej Górze i Lipinach około 200 osób, Koźuchowie – 150, Torzymiu – 130. Należy jednak pamiętać, że pierwsze liturgie przyciągały także wiernych z innych, istniejących już parafii. Można przyjąć, iż w omawianym okresie liczba wiernych uczęszczających na nabożeństwa prawosławne na terenie późniejszego dekanatu zielonogórskiego wynosiła ok. 2,5-3 tys. osób. Dane w oparciu o materiały parafialne znajdujące się w APDWSz we Wrocławiu oraz akt poszczególnych parafii prawosławnych.

²⁵Ibidem, Akta osobowe ks. M. Pronińskiego, Pismo Biskupa Wrocławskiego i Szczecińskiego Stefana z 30 czerwca 1953 r.

²⁶Archiwum Warszawskiej Metropolii Prawosławnej (dalej: AWMP), Pismo Biskupa Wrocławskiego i Szczecińskiego Stefana do metropolity Makarego z 22 marca 1952 r.

²⁷APDWSz, Pismo Prezydium WRN w Zielonej Górze z 28 lipca 1952 r. oraz Pismo PRN w Międzyrzeczu z 12 września 1952 r.

²⁸AWMP, Pismo metropolity Makarego do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z 17

Ważnym elementem funkcjonowania Kościoła, wpływającym w sposób zasadniczy na jego możliwości rozwojowe, była kwestia organizowania miejsc kultu. W wielu przypadkach pierwsze nabożeństwa odprawiano w prywatnych mieszkaniach, kaplicach szpitalnych i cmentarnych. Sytuacje takie miały miejsce w wielu tworzących się parafiach. Występowały m.in. w Buczynie, Lipinach i Torzymiu²⁹.

W 2000 roku nastąpiły zmiany w strukturze parafialnej dekanatu. Z jego składu zostały wydzielone parafie Brzoza i Ługi (włączono je do dekanatu szczecińskiego). W 2008 roku dekanat zielonogórski obejmował 8 parafii,

lutego 1954 r. W połowie lat 50. prowadziły działalność parafie prawosławne w Buczynie, Brzozie, Kozuchowie, Lipinach, Lesznie Górnym, Ługach, Przemkowie, Szprotawie, Torzymiu i Zielonej Górze. W wyniku erygowania nowych placówek duszpasterskich i w celu ich lepszego administrowania 30 kwietnia 1958 roku utworzony został dekanat zielonogórski, ibidem, Uchwała Nr 26 Św. Soboru Biskupów PAKP z 30 kwietnia 1958 r. Jako samodzielna jednostka administracyjna rozpoczął pracę z dniem 1 sierpnia 1958 roku. W jego skład weszły parafie wyodrębnione z dekanatu wrocławskiego: Brzoza, Buczyna, Kozuchów, Lipiny, Ługi, Przemków, Szprotawa, Torzym, Zielona Góra i Polkowice. Pierwszym dziekanem zielonogórskim został mianowany proboszcz parafii w Zielonej Górze, ks. Mikołaj Proniński, zob.: APDWSz, Akta osobowe ks. M. Pronińskiego, Pismo Kancelarii Biskupiej we Wrocławiu do ks. M. Pronińskiego z 7 sierpnia 1958 r. Początkowo stanowisko Dziekana Okręgu Zielonogórskiego miało być powierzone ks. M. Popielowi, ibidem, Akta osobowe ks. M. Popiela, Pismo Biskupa Wrocławskiego i Szczecińskiego z 10 lipca 1958 r. Funkcje Dziekanów Dekanatu Zielonogórskiego pełnili ks. ks. M. Proniński (1958-1962), M. Leszczyński (1962-1963), M. Proniński (1964-1972), M. Poleszczuk (1972-1974), B. Sencio (1974-1979) i P. Marczak (1979-1994). Od 1994 r. obowiązki dziekana sprawuje ks. I. Popowicz.

²⁹W Lipinach w początkowym okresie na potrzeby celebrowania liturgii adaptowano budynek stolarni, APZG, PWRN, USW, sygn. 578, Sprawozdanie z aktywizacji ludności ukraińskiej w powiecie Nowa Sól. Kwestią zasadniczą była odbudowa uzyskanych obiektów pozyskiwanych świątyń poewangelickich oraz ich adaptacja dla potrzeb kultu prawosławnego. Większość przekazanych obiektów sakralnych była zniszczona i wymagała remontów przede wszystkim zabezpieczających, a następnie kapitalnych. Wg relacji księży dokonujących przejścia poszczególnych budynków, znajdowały się one w większości w stanie zdewastowanym. W większości przypadków przejmowane obiekty były zniszczone w 40-70%. Ze względu, szczególnie w pierwszym okresie, na brak pomocy państwa, koszty prac ponosili w większości wierni danej parafii. W szczególnych przypadkach (kosztowne remonty kapitalne, mała ilość wiernych w danej parafii) przeprowadzane były zbiórki metropolitalne i diecezjalne. W omawianym okresie przeprowadzone zostały remonty bieżące i kapitalne we wszystkich świątyniach dekanatu zielonogórskiego. Część placówek prawosławnych, które powstały po 1947 roku nie przetrwała. Złożyło się na to wiele przyczyn. Wśród najistotniejszych należy wymienić problemy z pozyskaniem, a następnie utrzymaniem w należytym stanie przekazywanych obiektów sakralnych. Istotnym czynnikiem była również zmniejszająca się ilość wiernych. Spowodowane to było m.in. wyjazdami po 1956 roku w rodzinne strony. Część wiernych opuściła również granice państwa polskiego (wyjazdy do USA i Kanady). W dekanacie zielonogórskim zamknięto parafie w Łagoszowie Wielkim (1956), Szprotawie (1964) i Polkowicach (1969).

w których posługę religijną pełniło pięciu duchownych³⁰.

Kościół greckokatolicki

Wierni Kościoła greckokatolickiego, podobnie jak prawosławni należeli się na ziemiach zachodnich w wyniku wspomnianej akcji „Wisła”. Bezpośrednio po deportacji w korzystniejszym położeniu znaleźli się wierni Kościoła prawosławnego, gdyż Cerkiew była instytucją mogącą prowadzić działalność duszpasterską. Zupełnie inaczej przedstawiała się sytuacja wyznawców Kościoła greckokatolickiego, który władze uznawały za nieistniejący. Wysiedlenia z lat 1944-1947 miały dokonać też całkowitego unicestwienia grekokatolicyzmu, który jawił się nowym decydującym jako czynnik zespalający naród ukraiński i podtrzymujący go w oporze³¹.

Zasadniczo do 1956 roku władze ograniczyły do minimum funkcjonowanie parafii greckokatolickich. Dopiero przemiany październikowe doprowadziły do uaktywnienia duchowieństwa i ludności wyznania greckokatolickiego. Podjęto starania o reaktywowanie działalności Kościoła i uzyskanie zgody na odprawianie nabożeństw i erygowanie nowych parafii³². Władze sprzeciwiały się restytucji Kościoła, wyrażając jedynie zgodę na otwarcie niewielkiej liczby placówek greckokatolickich. Kwestię tę uznawano za wewnętrzne zagadnienie Kościoła rzymskokatolickiego. Nie została odtworzona samodzielna hierarchia duchowna, wierni zostali wcieleni do wspólnoty Kościoła katolickiego. W ten sposób Prymas Polski stał się jednocześnie ordynariuszem tego Kościoła w Polsce (Ziółkowski 1985, s. 25).

Pierwsze greckokatolickie nabożeństwa na terenie późniejszego woj. lubuskiego celebrowano już w pierwszej połowie lat 50. Prawdopodobnie w 1954 roku ks. Włodzimierz Hajdukiewicz sprawował liturgie w Lesznie

³⁰Funkcjonowały parafie w Buczynie (ks. Jerzy Omelianiuk), Kozuchowie (ks. Dariusz Ciołka), Lesznie Górnym (ks. Igor Popowicz), Lipinach (ks. Dariusz Ciołka), Przemkowie (ks. Igor Popowicz), Słubicach (ks. Michał Kowal), Torzymiu (ks. Michał Kowal) i Zielonej Górze (ks. Andrzej Dudra).

³¹Szerzej zob.: S. DUDRA, S. WOŹNIAK, *Kościół greckokatolicki na Ziemi Lubuskiej*, [w:] *Kościół, polityka, historia. Ze studiów nad problemami mniejszości wyznaniowych w Polsce w XX i XXI wieku*, red. S. Dudra, O. Kiec, Warszawa 2009, s. 51. O sytuacji Kościoła greckokatolickiego w powojennej Polsce zob. także: E. MISIŁO, *Hreko-Katolycka Cerkwa w Polsce (1944-1947)*, [w:] *Ukraina i Polska między minionym a przyszłym*, Lwów 1991; P. PELC, *Położenie prawne Kościoła greckokatolickiego w Polsce w latach 1945-1989*, „Więź” 1992, nr 7; Z. WOJEWODA, *Zarys historii Kościoła greckokatolickiego w Polsce w latach 1944-1989*, Kraków 1994.

³²Obszerna dokumentacja AAN, UdSW, Wydział III Nierzymkokatolicki, sygn. 564-570, także: o. mytrat S. DZIUBYNA, *I stweryd dilo ruk naszych. Spohady*, Warszawa 1995; *O tożsamość grekokatolików. Zbiór dokumentów z historii Cerkwi greckokatolickiej w Polsce*, red. M. Czech, Warszawa 1992.

Dolnym (pow. Szprotawa) (Dudra, Woźniak 2009, s. 61). Jesienią 1956 roku greckokatolicką mszę św. odprawił w kościele Matki Boskiej Częstochowskiej w Zielonej Górze ks. Michał Paślawski (Wanatko 2008, s. 244-252)³³. W 1958 roku erygowane zostały placówki duszpasterskie w Gorzowie Wielkopolskim, Międzyrzeczu, Osiecku, Skwierzynie, Strzelcach Krajeńskich i w Przemkowie. W następnych latach utworzone zostały parafie w Szprotawie (1961), Głogowie (1982), Poźrzadle (1986) i Nowogrodzie Bobrzańskim (1990). Niepowodzeniem zakończyły się próby utworzenia parafii w Lesznie Górnym (Dudra, Woźniak 2009, s. 61-63).

W początkowym okresie, podobnie jak w Kościołach rzymskokatolickim i prawosławnym, zasadnicze trudności w funkcjonowaniu parafii greckokatolickich spowodowane były małą liczbą duchownych. Musieli obsługiwać wiernych w miejscowościach często znacznie oddalonych od siebie. Ponadto, władze starały się ograniczać działalność duchowieństwa. Dotyczyło to trudności z pozyskiwaniem kaplic i zakazami odprawiania nabożeństw. Zarzucano poszczególnym księżom m.in. „[...] przejawianie tendencji mających na celu rozniecanie antagonizmów i waśni na tle narodowościowym i wyznaniowym”³⁴. Niesłusznie oskarżano duchownych, iż „[...] reprezentują najbardziej skrajne, nacjonalistyczne elementy”³⁵.

Zasadnicze zmiany w położeniu Kościoła greckokatolickiego w Polsce nastąpiły w pod koniec lat 80. Złożyło się na to kilka przyczyn. Wśród najważniejszych należy wymienić przychyłność papieża Jana Pawła II i zmiana nastawienia części polskich biskupów, przemiany polityczne zachodzące w ZSRR oraz demokratyzacja systemu społeczno-politycznego w Polsce, zapoczątkowana obradami „okrągłego stołu”. Kwestię Kościoła greckokatolickiego poruszał obszerny raport „Ukraińcy w Polsce Ludowej”, przyjęty 26 lutego 1989 roku przez ZG UTSK. W sprawach wyznaniowych zwracano m.in. uwagę na uregulowanie sytuacji prawnej tego Kościoła „[...] uwzględnienia przez władze wszystkich potrzeb wyznaniowych grekokatolików w trakcie trwających rokowań ze stolicą apostolską i Kościołem katolickim w Polsce”³⁶. Ponadto postulowano powołanie „[...] normalnej struktury Kościoła greckokatolickiego z metropolią i dwoma biskupami ordynariusza-

³³Zob.: G. WANATKO, *Spoteczność greckokatolicka w Zielonej Górze*, [w:] *Kultura i społeczeństwo na Środkowym Nadodrzu w XIX i XX wieku*, red. P. Bartkowiak, D. Kotlarek, Zielona Góra 2008, s. 244-252, także: J. HOJNIAK, *Jubileusz 50-lecia Parafii Greckokatolickiej w Zielonej Górze*, Zielona Góra 2006.

³⁴O. MYTRAT S. DZIUBYNA, *op. cit.*, dok. 23.

³⁵R. DROZD, *Polityka państwa...*, s. 213.

³⁶Raport UTSK „Ukraińcy w Polsce Ludowej” z 26 lutego 1989 r. (odpis w posiadaniu autorów).

mi³⁷. Ostatecznie, 16 września 1989 roku ks. Jan Martyniak otrzymał sakrę biskupią i został mianowany biskupem pomocniczym prymasa Polski dla wiernych obrządku greckokatolickiego. W dniu 16 stycznia 1991 roku decyzją Stolicy Apostolskiej bp Jan Martyniak został podniesiony do godności ordynariusza przemyskiej diecezji greckokatolickiej, zaś 15 lipca 1996 roku erygowana została metropolia przemysko-warszawska. W jej skład weszła diecezja przemysko-warszawska z metropolitą Janem Martyniakiem i diecezja wrocławsko-gdańska, której ordynariuszem został mianowany ks. mitrat Teodor Majkowicz³⁸.

Kościoły protestanckie

Bezpośrednio po zakończeniu wojny podjęto działania mające na celu wznowienie działalności wspólnot protestanckich. Kościoły te znalazły się w skomplikowanej sytuacji społecznej i politycznej (Michalak 2002). W 1946 roku ks. Karol Świtalski podjął próbę erygowania parafii ewangelickiej w Zielonej Górze. Jednakże dopiero 31 października 1948 roku odprawione zostało w prywatnym mieszkaniu przez ks. Jana Zajączkowskiego pierwsze nabożeństwo³⁹. Po nim zawiązał się komitet organizacyjny, który podjął uchwałę o utworzeniu parafii. Wybrano pierwszą radę parafialną, która miała poczynić kroki w celu uzyskania kościoła i budynku parafialnego. Początkowo (od września 1949 r. do 15 czerwca 1950 r.) ewangelicy odprawiali nabożeństwa w kaplicy zboru należącego do Kościoła Baptystów w Zielonej Górze. Następnie uzyskali kaplicę po byłej gminie niemieckiej ewangelicko-luterańskiej. Tam też, 29 czerwca 1950 roku rozpoczęto odprawianie nabożeństw⁴⁰.

³⁷Ibidem.

³⁸Władysław T. Majkowicz pełnił tę funkcję do 8 maja 1998 r. Po jego śmierci biskupem wrocławsko-gdańskim został o. Włodzimierz Roman Juszcak; zob.: S. DUDRA, S. WOŻNIAK, *op. cit.*, s. 60. Parafie greckokatolickie prowadzące działalność duszpasterską na terenie woj. lubuskiego w większości wchodzi w skład dekanatu zielonogórskiego. Funkcjonuje on w ramach diecezji wrocławsko-gdańskiej. Funkcję dziekana pełni ks. Andrij Bunzyło. Na terenie dekanatu funkcjonuje Ośrodek Spotkań Młodzieży w Szprotawie prowadzony przez ks. A. Bunzyło oraz Ekumeniczny Ośrodek Edukacyjny w Zielonej Górze kierowany przez ks. Juliana Hojniaka, www.cerkiew.net.pl

³⁹Szerzej zob.: M. R. GÓRNIAK, *Zielona Góra jako znaczący ośrodek...*, s. 121, także: J. POŚPIECH, *Zarys historii parafii ewangelicko-augsburskiej w Zielonej Górze*, „Studia Zachodnie” 2000, nr 6, s. 61-72; R. ZARADNY, *op. cit.*, s. 289.

⁴⁰Ważnym wydarzeniem w życiu tego Kościoła była przeprowadzona w czerwcu 1969 roku ewangelizacja diecezjalna i odbyty w kwietniu 1974 roku diecezjalny zjazd młodzieży w Zielonej Górze; zob.: R. ZARADNY, *op. cit.*, s. 289-290; M. R. GÓRNIAK, *op. cit.*, s. 63-66.

Na terenie woj. lubuskiego prowadzą działalność parafie ewangelicko-augsburskie w Gorzowie Wielkopolskim⁴¹, Zielonej Górze (filiały w Kożuchowie i Nowej Soli)⁴² i w Żarach (filiały w Żaganiu)⁴³. Wchodzą w skład diecezji wrocławskiej, którą zarządza ks. biskup Ryszard Bogusz. Na początku lat 60. powstały na terenie późniejszego woj. lubuskiego pierwsze parafie polsko-katolickie⁴⁴; 19 grudnia 1961 roku erygowana została placówka w Szprotawie, następnie uruchomione zostały parafie w Żarach (12 lutego 1962 r.), Gozdniczy (sierpień 1965 r.), Żaganiu (15 lipca 1966 r.) i w Zielonej Górze (26 maja 1967 r.). W latach 80. uruchomiono punkty duszpasterskie w Gorzowie Wielkopolskim i Małomicach (1983 r.) (Chabasińska 2007, s. 115-230).

Po zakończeniu wojny rozpoczął także działalność duszpasterską Kościół ewangelicko-metodystyczny. W listopadzie 1945 roku powstała parafia w Międzyrzeczu, w 1947 roku w Żarach z filią w Sieniawie Żarskiej⁴⁵. W pierwszym powojennym okresie odbywały się nabożeństwa w prywatnym mieszkaniu w Rzepinie, celebrowane przez pastora Michała Podgórnego. W latach 1953-1954 celebrowano nabożeństwa we wsi Koryta koło Torzymia⁴⁶. Aktualnie działalność duszpasterską prowadzi parafia w Międzyrzeczu.

⁴¹Nabożeństwa odbywają się od 1945 r., początkowo były celebrowane w kaplicy baptystów, a od 1963 r. w przekazanym kościele Świętej Trójcy. Parafia posiada dwa filiały w Barlinku i Słubicach. Funkcję proboszcza administratora pełni ks. Mirosław Wola, www.diec.wroclawska.luteranie.pl

⁴²Parafia w Nowej Soli została utworzona w 1948 r.; początkowo funkcjonowała jako samodzielna jednostka administracyjna, następnie w 1962 r. została przyłączona do parafii w Zielonej Górze. Placówka w Kożuchowie została powołana w 1950 r., a w 1963 r. została również przyłączona do parafii zielonogórskiej. Aktualnie funkcję proboszcza administratora pełni ks. Dariusz Lik. Przy parafii swoją siedzibę posiadają komisje ds. diakonii, nieruchomości i muzyki. Ponadto funkcjonują komisje ds. remontowych i kontaktów z zagranicą, www.diec.wroclawska.luteranie.pl

⁴³Funkcję proboszcza administratora pełni ks. Andrzej Dębski. Warto wspomnieć, że przez kilka powojennych lat prowadziła także działalność duszpasterską parafia w Szprotawie, obsługiwana przez ks. Jana Zajączkowskiego.

⁴⁴Szerzej na temat Kościoła Polskokatolickiego zob.: K. BIAŁECKI, *Kościół Narodowy w Polsce w latach 1944-1965*, Poznań 2003; E. WARCHOŁ, *Polski Narodowy Kościół Katolicki 1919-1952*, Radom 1992; *Biskup Franciszek Hodur. Życie - dokonania - znaczenie*, red. J. Jegierski, Olsztyn 2001.

⁴⁵Zbór w Żarach istniał do jesieni 1950 r. Po usunięciu z placówki pastora Franciszka Rupricha zbór przestał istnieć, zob.: *Dziel i rządź. O polityce Kościołów protestanckich w PRL z Ryszardem Michalakiem rozmawia Barbara Polak*, „Biuletyn IPN” 2004, nr 3, s. 23.

⁴⁶A. CHABASIŃSKA, *Zarys historii parafii ewangelicko-metodystycznej w Międzyrzeczu po 1945 roku* (maszynopis w posiadaniu autora).

Poza Kościołem ewangelicko-augsburskim, metodystycznym i polskokatolickim na terenie woj. lubuskiego prowadziły działalność duszpasterską inne Kościoły i wspólnoty wyznaniowe: Jednota Braci Polskich „Chrześcijaństwo”, Kościół Adventystów Dnia Siódmego, Kościół Boży w Chrystusie, Kościół Chrześcijańskich Baptystów i Kościół Zielonoświątkowy⁴⁷.

Zakończenie

Rolę centrów życia religijnego woj. lubuskiego pełnią Gorzów Wielkopolski i Zielona Góra. W Gorzowie znajduje się katedra diecezjalna, która stanowi jednocześnie główny gorzowski kościół rzymskokatolicki. W samym mieście istnieje 14 parafii, które prowadzą działalność duszpasterską w trzech dekanatach (Gorzów Wielkopolski-Katedra, Chrystusa Króla i Świętej Trójcy). Ponadto w Gorzowie swoje parafie posiadają wyznawcy Kościołów prawosławnego, greckokatolickiego, polskokatolickiego i ewangelicko-augsburskiego. Mieszczą się tam także zbory baptystów, zielonoświątkowców, adventystów, wiernych Kościoła Bożego w Chrystusie oraz Kościoła Chrześcijańskich Wiary Ewangelicznej. Na terenie Zielonej Góry znajdują się trzy dekanaty rzymskokatolickie (Zielona Góra – Ducha Świętego, Podwyższenia Krzyża i Świętej Jadwigi). W mieście prowadzą działalność duszpasterską m.in. Kościoły: greckokatolicki, prawosławny, polskokatolicki i ewangelicko-augsburski oraz zbory zielonoświątkowców, baptystów, wiernych Kościoła Adventystów Dnia Siódmego i Kościoła Bożego w Chrystusie.

Literatura

- CHABASIŃSKA A. (2007), Kościół Polskokatolicki na Ziemi Lubuskiej po II wojnie światowej, „Studia Lubuskie”, nr 3, Sulechów.
- DROZD R. (2001), Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989, Warszawa.
- DUDRA S. (1998), Akcja „Wisła” na Łemkowszczyźnie, „Rocznik Sądecki”, T. XXVI, Nowy Sącz.
- (2008), Poza małą ojczyznę. Łemkowie na Ziemi Lubuskiej, Wrocław.
- DUDRA S., WOŹNIAK S. (2009), Kościół greckokatolicki na Ziemi Lubuskiej, [w:] Kościoły, polityka, historia. Ze studiów nad problemami mniejszości wyznaniowych w Polsce w XX i XXI wieku, red. S. Dudra, O. Kiec, Warszawa.

⁴⁷M.R. GÓRNIAK, *Zielona Góra jako znaczący ośrodek...*, *op. cit.*, s. 121-122.

- KUFEL R. (2008), Zarys dziejów parafii p.w. św. Jadwigi Śląskiej w Zielonej Górze ze szczególnym uwzględnieniem lat 1945-60, [w:] *Kultura i społeczeństwo na Środkowym Nadodrzu w XIX i XX wieku*, red. P. Bartkowiak, D. Kotlarek, Zielona Góra.
- KUSIAK F. (1994), Akcja „Wisła” 1947 rok, Wrocław.
- KOWALCZYK K. (2002), Polityka władz państwowych wobec Kościoła gorzowskiego w latach 1945-1956, „*Studia Paradyskie*”, nr 12, Poznań-Paradyż.
- MAREK R. (1976), Kościół rzymsko-katolicki wobec ziem zachodnich i północnych, Warszawa.
- MICHALAK R. (2002), Kościoły protestanckie i władze partyjno-państwowe w Polsce (1945-1956), Warszawa.
- MISIŁO E. (1993), Akcja „Wisła”. Dokumenty, Warszawa.
- OSEKOWSKI C. (1994), Społeczeństwo Polski zachodniej i północnej w latach 1945-1956. Procesy integracji i dezintegracji, Zielona Góra.
- (1995), Konflikt o Dom Katolicki w Zielonej Górze w 1960 r., „*Studia Zielonogórskie*”, red. A. Toczewski, t. 1, Zielona Góra.
- PISULIŃSKI J., (RED.) (2003), Akcja „Wisła”, Warszawa.
- SIKORSKI J. (2005), Władza a Kościół na Ziemi Lubuskiej w latach 1945-1956, „*Rocznik Lubuski*”, t. 31, cz. 2, Zielona Góra.
- SOCHA P., (RED.) (1998), Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i Północnym (1945-1995), Zielona Góra-Gorzów Wielkopolski.
- SZCZEGÓŁA H. (1998), Kazimierz Michalski (1898-1975). Duchowny, pierwszy powojenny proboszcz i dziekan zielonogórski, [w:] *Ludzie Środkowego Nadodrza. Wybrane szkice biograficzne (XII-XX wiek)*, red. K. Bartkiewicz, Zielona Góra.
- ZARADNY R. (2009), Władza i społeczność Zielonej Góry w latach 1945- 1975, Zielona Góra.
- ZIÓŁKOWSKI M. (1985), Szkice o kościołach obrządków wschodnich w Polsce północno-wschodniej, Warszawa.
- ŻARYN J. (2003), Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989), Warszawa.

Stefan Dudra
Piotr Pochyły

RELIGIUS ISSUES ON THE POLISH-GERMAN BORDERLAND

Abstract

Religious relations on the Polish-German borderland began to take shape together with the seizure of these lands by Soviet and Polish army in 1945. Most of the abandoned Protestant churches were taken over by Catholics, and later by the Orthodox. Apart from these religions, Protestants and Greek Catholics began pastoral work in this area. Territorial changes of Poland fundamentally influenced its religious structure. The country became almost religiously homogeneous, as Roman Catholics constituted over 90% of the population. The new authorities realized the influence of the Church and its authority among the faithful. Hence, throughout the post-war period, they led religious politics, adapted and modified depending on the changing socio-political situation. It was rightly assumed that the Church may play an essential role in the process of social integration on the former German lands. In this regard, specific religious politics was led towards other churches and religious communities. At present, Catholicism is the predominant religion on the Polish-German borderline. Then there are the faithful of the Orthodox Church, the Greek Catholic Church and Protestant Churches. Together they shape a diversified religious landscape, which is an essential part of multiculturalism of the region.